

## Teksty i ich genezy (wprowadzenie)

---

### Texts and Their Origins (Introduction)

Prezentowany tom poświęcony jest szeroko rozumianym relacjom między tekstem literackim a rzeczywistością pozafikcyjną, światem realnie istniejącym. Pojęcie tekstu – rozmaicie definiowane – zadomowiło się w naukach humanistycznych. Zmienia się w zależności od dyscyplin i orientacji, oferując interesujące ujęcia i perspektywy analityczno-interpretacyjne. Namysł nad tekstem i tekstualnością tworzy potencjał refleksji transdyscyplinarnych w obrębie humanistyki, skłaniając badaczy do poszukiwań, analiz, interpretacji. Z bogactwa problemów i zagadnień tekstowych diskutowanych w ramach badań filologicznych tym razem wybraliśmy zjawiska związane z genezą tekstu, zwłaszcza w kontekście praktyk oraz doświadczeń edytorskich.

Jak wskazuje Mirosław Strzyżewski, w „tradycyjnym układzie interpretacja zawsze była bliska dziełu, współgrała z nim na wszystkich planach, wpływała z bogactwa tekstowych znaczeń i odniesień” (2021, s. 6). Na ów związek z podstawą tekstową oraz z tak ważnym dla edytorów kontekstem kulturowym, społecznym i historycznym dzieł zwracają uwagę autorzy artykułów tworzących niniejszy tom. Publikowane prace próbują wskazać relacje zachodzące między dziełem literackim i rzeczywistością przede wszystkim w perspektywie edytorsko-wydawniczej.

Zebrane w numerze studia przynoszą różne perspektywy metodologiczne, pozwalają przyrzeć się funkcjonowaniu zaznaczonego w tytule problemu w przestrzeni kultury polskiej, ale również ukraińskiej, hiszpańskiej, rosyjskiej, amerykańskiej, francuskiej i rumuńskiej. Owa – zgodna z profilem naukowym pisma – różnorodność i wielokierunkowość badawcza zaowocowała interesującym spektrum

podejmowanych w artykułach zagadnień, które zasięgiem temporalnym obejmują zarówno utwory dawne, jak i najnowsze.

Numer otwiera artykuł Daniela Natkańca *Strony tytułowe krakowskich druków polemicznych wydanych w latach 1560–1600*. Studium, opierające się na analizie 25 szesnastowiecznych publikacji polemicznych, przynosi próbę spojrzenia na konwencję gatunkową z perspektywy wydawniczo-typograficznej. Autor śledzi wykorzystywane przez wydawców sposoby modelowania odbioru, zastanawiając się nad ich konsekwencjami i wpływem na rozwój gatunku. Cennym dopełnieniem artykułu są ilustracje pokazujące karty tytułowe omawianych publikacji.

Praca Małgorzaty Chachaj *Nieznany rękopis Konstancji Biernackiej z Malachowskich, pt. „Osjan polski, czyli Zbiór współczesnej Polki dla jej wnuka, Pawła Biernackiego”* przybliży specyfikę przygotowywanego do wydania tekstu z początku XIX stulecia. W artykule omówiono zawartość pozostającego w rękopisie zbioru, eksponując jego obyczajowe, kulturowe i polityczne konteksty. Przypomniany przez badaczkę i opracowywany rękopis uzupełnia stan wiedzy o polskiej kulturze literackiej. Zaproponowana analiza jest również cennym wkładem w uzupełnienie stanu badań nad recepcją *Pieśni Osjana* Jamesa Macphersona.

Literaturze i kulturze ukraińskiej poświęcony został szkic Andrija Kuzmenki pod tytułem *Литературная деятельность и научные студии Пантелејмона Кулиша на фоне українського національного відродження (Działalność literacka i pracownie naukowe Pantelejmona Kulisza na tle ukraińskiego odrodzenia narodowego)*. Autor przedstawił poglądy Pantelejmona Kulisza na tle rozwoju ukraińskiego odrodzenia narodowego. Ponadto scharakteryzował jego wpływ na Kijowską Komisję Archeologiczną oraz program Towarzystwa Cyryla i Metodego.

Kolejny artykuł przenosi czytelników w krąg kultury hiszpańskiej. Vladimer Luarsabishvili w szkicu *От романтизма к экзистенциализму, или преемственность идей и формирование эстетики: Густаво Адольфо Беккер и Мигель де Унамуну (Od romantyzmu do egzystencjalizmu, czyli ciągłość idei i kształtowanie się estetyki: Gustavo Adolfo Bécquer i Miguel de Unamuno)* wychodzi od prac Gustavo Adolfo Bécquera, by przedstawić ich historyczne relacje (zwłaszcza w zakresie semantyki i stylistyki) z egzystencjalizmem w wydaniu Miguela de Unamuno. Zaznaczając, że egzystencjalizm nie jest i nie może być estetyczną czy ideologiczną kontynuacją romantyzmu, śledzi ich powinowactwa ideowe.

Wielorakie i skomplikowane relacje między rzeczywistością, doświadczeniem a zapisem intymnym przedstawia artykuł zatytułowany „Przekreśl albo nie wydrukuję”. *Autograf fragmentu „Pana Graby” jako dokument warsztatu pisarskiego młodej Elizy Orzeszkowej i relacji autorki z redaktorami w świetle jej korespondencji z Józefem Sikorskim*. Interesująca praca Agnieszki Bąbel oraz Agaty

Grabowskiej-Kuniczuk dotyczy zachowanego autografu końca piątego rozdziału powieści Elizy Orzeszkowej. Badaczki z benedyktyńską dokładnością śledzą dokonywane w tekście zmiany, pokazując, jak pod wpływem nacisków ze strony redaktora „Gazety Polskiej”, próbującego ingerować w kwestie światopoglądowe i estetyczne, kształtowała się postawa niezależności twórczej pisarki. Dopełnieniem artykułu jest zamieszczone w Materiałach opracowanie omawianego fragmentu rękopisu (*Zachowany fragment autografu „Pana Graby” Elizy Orzeszkowej – opracowanie edytorskie*), przedstawiające sposoby doskonalenia tekstu przez młodą Orzeszkową.

Tajniki warsztatu pisarskiego Bolesława Prusa przybliży Tadeusz Budrewicz w studium „*Antek” Bolesława Prusa. Dopowiedzenia genetyczno-tekstologiczne*. Badacz stawia tezę, iż w noweli autor połączył kształtujący się realizm oraz – poprzez cytat i aluzję – zakorzenione w kulturze gatunki. Dzięki zastosowanym rozwiązaniom, które są skrupulatnie deszyfrowane, z określeniem ich funkcji w tekstowym świecie, udało się Prusowi zrezygnować z opisu chłopca w konwencji ziemiańsko-chłopskiego solidaryzmu i przedstawić postać z ludu jako byt samodzielny.

Literatury pozytywistycznej dotyczy także artykuł Iwony Przybysz *Wpływ instytucji literackich na genezę utworów. „Księżniczka” Zofii Urbanowskiej jako „owoc spadły z drzewa konkursowego”*. Jak wskazuje tytuł, autorka podjęła próbę odczytania powieści Urbanowskiej jako tekstu pisanego z myślą o sprostaniu określonym w regulaminie konkursowym wymogom. Ponadto prześledzono wpływ na ostateczny kształt utworu również innych źródeł inspiracji: biografii pisarki, twórczości patronki konkursu Pauliny Krakowowej, ideałów i haseł programowych epoki, kodu patriotycznego. Artykuł pokazuje, na ile *Księżniczka* była powieścią z narzuconą strukturą, na ile zaś stała się dziełem autonomicznym.

Problemy związane z edytorskim opracowaniem niepublikowanej dotąd noweli Ferdynanda Hoesicka przedstawia szkic Pauliny Przepiórki *Artystyczne początki i naukowy „żywot zapisany” Ferdynanda Hoesicka – na marginesie noweli „Młoda żona starego męża. Z pamiętników lekarza”*. Autorka, wychodząc od przypomnienia postaci żyjącego na przełomie XIX i XX wieku pisarza, edytora i wydawcy, zaprezentowała ważne dla interpretacji tekstu okoliczności powstania utworu, a także jego konteksty kulturowe, biograficzne, historyczne.

Artykuł Estelle Queguiner *La langue parlée dans les œuvres littéraires restituée au théâtre par l'acteur français Fabrice Luchini : une pratique culturelle qui répond aux origines de l'écriture (Język literacki przywrócony teatrowi przez francuskiego aktora Fabrice'a Luchiniego: praktyka kulturowa odpowiadająca początkom pisania)* wpisuje się w dyskusję o języku i praktykach literacko-kulturowych w sztuce XX wieku. Francuska badaczka poddała analizie opartą na biografii Louisa Ferdinanda Céline'a powieść *Le Voyage au bout de la nuit* w kontekście

podjętej przez Fabrice'a Luchiniego adaptacji scenicznej dzieła. Autorka pokazała, jak wykorzystujący język potoczny i wulgaryzmy utwór, dzięki intersemiotycznemu przekładowi, stał się osnową wyjątkowego spektaklu.

Analizę diariusza francusko-rumuńskiego filozofa Emila Ciorana znajdzie Czytelnik w studium Stanisława Jędrzaka i Macieja Libicha (*Dziennik antymetafizyczny. „Zeszyty 1957–1972” Emila M. Ciorana – szkic przekrojowy*). Zaproponowana lektura notatek sporządzanych przez piętnaście lat pozwala zrozumieć, jaką rolę w pracy twórczej autora *Na szczytach rozpaczy* odegrały odkryte po jego śmierci zapisy. *Zeszyty* odczytane w kategoriach studium własnego pisarstwa odsłaniają osobowość Ciorana oraz jego twórcze preferencje.

Relacje między rzeczywistością, filozofią a zapisem poetyckim przedstawia artykuł zatytułowany *Filozoficzny kontekst relacji „Ja”–„Ty” w wierszu Josifa Brodskiego „Строфы (Наподобие стакана...)” z cyklu „Новые стансы к Августе (Смухи к М.Б., 1962–1982 гг.)”* napisany przez Joannę Tarkowską. Badaczka stara się przybliżyć poetycką filozofię Czasu, Przestrzeni i Języka Brodskiego, która wpłynęła na kreowany przez artystę obraz miłości do Mariny Basmanowej. Dzięki takiemu ujęciu wyrastający z doświadczeń pożegnalny utwór odsłania swój interpretacyjny potencjał.

Artykuł Andrzeja Jamiołkowskiego pt. *Starość jako czasoprzestrzeń: wokół powieści Wiesława Myśliwskiego* pozwala spojrzeć na teksty autora *Traktatu o łuskaniu fasoli* jako na pewną artystyczną całość. Analizowane przez badacza chronotopy (dzieciństwa, młodości, śmierci) jawią się jako czynniki determinujące bohaterów oraz ich losy. Jak wskazuje Jamiołkowski, dla zrozumienia genezy tekstowego świata konieczne jest uświadomienie sobie, że „czas i przestrzeń stanowią w prozie pisarza elementy komplementarne, składające się na pewną całość, a ich wzajemna relacja zazębia się również ściśle z ewolucją bohaterów”.

Problem artystycznej kreacji stał się punktem wyjścia do rozważań w szkicu Macieja Łozowskiego *Autokreacja pisarza w „Spisie cudzołóżnic” Jerzego Pilcha*. Badacz pokazuje, że pisarz decydując się na sięganie po własny życiorys, prowadzi z odbiorcą oraz kreowaną postacią swoistą grę. Analiza powieści uwzględniająca język, cechy osobowościowe oraz doświadczenia pisarza pozwala na odczytanie *Spisu cudzołóżnic* jako utworu obrazującego osobiste problemy i dylematy Pilcha.

Kwestie ideowe znalazły się również w horyzoncie zainteresowań Marii Olędzkiej w szkicu zatytułowanym *Rozbieżności i ich skutki, czyli kilka słów o światopoglądzie wpisanym w „Księgi Jakubowe” Olgi Tokarczuk*. Przedmiotem zainteresowania badaczki stała się biografia Jakuba Franka oraz historia frankizmu wpisane w powieść polskiej noblistki. W szkicu wskazano różnice między powieściową kreacją a źródłami historycznymi, proponując potencjalne sposoby ich odczytania oraz interpretacji.

Trzecim z tekstów wpisujących się w nurt dyskusji nad afirmowanym w tekstach literackich światopoglądem artysty jest szkic Łukasza Wróbla *Czy „spisek przeciwko ludzkiej rasie”? Filozofia człowieka w nowelistyce weird fiction Thomasa Ligottiego*. Celem autora było zrekonstruowanie wizji człowieka wyłaniającej się z utworów składających się na tom *Teatro Grottesco*. Teksty odczytano w perspektywie nihilistycznych poglądów Ligottiego, szczególną uwagę zwracając na charakterystyczne dla amerykańskiego pisarza metafory (marionetki i korporacji).

Niespełna dekadę temu Tomasz Markiewka wskazywał, że „rezultat zamazania opozycji między literaturą a rzeczywistością jest przede wszystkim taki, że zamiast poszukiwać właściwych sposobów postępowania z literaturą i opisywania jej samej, zaczniemy bardziej korzystać z wielorakich możliwości mówienia o niej” (2012, s. 292). Prezentowane w niniejszym tomie prace pokazują, że uwzględnienie w analizach pozaliterackiej genezy tekstów otwiera przed badaczami nowe możliwości i perspektywy, daje możliwość interesujących ujęć interpretacyjnych.

*Carmen Manuel Cuenca, Monika Gabryś-Sławińska*

## BIBLIOGRAFIA/REFERENCES

- Strzyżewski, Mirosław. (2021). O potrzebie dalszego wydawania „Sztuki Edycji” (gorzkie uwagi z okazji radosnego dziesięciolecia istnienia pisma. *Sztuka Edycji*, 19(1), s. 5–7.
- Markiewka Tomasz. (2012). *Literatura, rzeczywistość, interpretacja. Teksty Drugie*, 1–2, s. 280–293.